

Bevezető

1906 jelentős határkő volt a magyar zenekultúra történetében. Abban az évben látott napvilágot Bartók Béla és Kodály Zoltán *Magyar népdalok énekhangra, zongorakísérettel* című – első – közös műve, mely húsz népdalt tartalmazott saját gyűjtésükből, illetve részben Vikár Béla fonográf-fölvételeiből. A kiadvány Kodálytól fogalmazott előszava rávilágított a népzene tudományos és népszerűsítő célú közlési módja közötti különbségre, hangsúlyozva, hogy ebben az esetben a második kategóriába tartozó gyűjteményről van szó, ugyanis „válogatott dalokból készült a nagyközönség számára”.¹ A jegyzetek az egyes darabok lelhelyéről és a helyes előadásmód ismerveiről tájékoztattak.

Szintén 1906-ban jelent meg Seprődi János *Föladatok a magyar zene körül* című tanulmánya,² melyben a szerző kíméletlenül bíráló hangnemben, részletesen elemezte a zenei élet visszasságait. Ez a nagyszabású írás egyszerűsége érzékeltette, hogy a 20. század legelején már érlelődtek-kristályosodtak a zenével kapcsolatos sokágú művelődéspolitikai elképzelések.

Jellemző volt az akkori viszonyokra, hogy Bartók és Kodály népdalfeldolgozásai, noha egy új nemzeti zeneművészet hajnalát jelezték, alig keltettek visszhangot. Az 1938-ban közreadott 2. kiadáshoz csatolt néhány soros utóirat szerint „harminckét esztendőbe telt, míg e füzet ezeröttszáz példánya elfogyott”. Ezzel szemben Seprődi értekezése élénk érdeklődést váltott ki. Megállapításaival többen is vitába szálltak. Másfelől a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában, az Ethnographiában 1901-től kezdve nyolc részletben közzétett *Marosszéki dalgyűjteményével*³ Seprődi is úgy járt, mint Bartók és Kodály: nemigen méltatták figyelemre. Pedig a megbízható adatközlésen túl számos, máig érvényes elméleti-módszertani magyarázatot, helytálló megfigyelést foglalt írásba, s maga a közleménysorozat tulajdonképpen előhírnöke volt az 1940-es években és később megalkotott zenei falumonográfiáknak. Seprődi határozott hangon hirdette azt a nézetet, hogy az egy-egy falura vagy vidékre összpontosító kutatás eredményesebb, mint a szélesebb területre tekintő gyűjtőmunka, mert „a népköltési anyagok éppúgy rétegekben fekszenek egymáson, mint a föld rétegei. A régít eltemeti az új, a divatos. Éppen azért, aki értékes gyöngyöket akar találni, annak nem gereblyére, hanem ásóra van szük-

¹ Bartók Béla–Kodály Zoltán: *Magyar népdalok énekhangra zongorakísérettel*. Budapest 1906. 26.

² Budapesti Szemle 126. k. 214–263.

³ Seprődi János: *Marosszéki dalgyűjtemény I–VIII*. Ethnographia XII(1901). 359–372.; XIII(1902). 416–428.; XVII(1906). 243–249, 298–307.; XXIII(1912). 225–231, 294–298, 352–359.; XXIV(1913). 36–49.

sége. És nem az egész világot kell ötlet és szeszély szerint összejárnia, hanem valamely szűkebb tért kell egészen a mélyéig felforgatni s átkutatni.”⁴

Ennek az elgondolásnak a helyességét Kodály Zoltán is tanúsította, amikor (három évtized múltán) számba vette a népzene kutatók tennivalóit: „De a legtanulságosabb volna egy-egy község teljes dallamtérképét, zenei életének minden részletre kiterjedő leírását, szóval zenei monográfiáját elkészíteni, akár önállóan, akár egy teljes község leírásba szervesen beleillesztve.

A falusi munka hosszabb helybenlakást kíván, állandó érintkezést ugyanazon emberekkel. A vándorgyűjtő típusa régebben volt időszerű, mikor rövid idő alatt is sok anyagot talált. Egyes különlegességek kutatója ma is igyekeznék fogminél több helyen megfordulni. De legfontosabb kérdéseinkre választ elsősorban az egy-egy helyet hosszasan megfigyelő kutatástól várhatunk.”⁵

Seprődi gyűjtői gyakorlatát egész pályáján lényegében ez a felfogás határozta meg. Szülőfalujából, Kibédéről származott népzenei adalékainak legnagyobb része. Más helységeket ritkán keresett föl. A Kolozsvári Református Kollégium tanáraként pedig ugyanebben a szellemben irányította azokat a diákokat is, akiket az iskola évkönyvében ismételtelen közzétett pályázati felhívásaival sikerült népköltészeti gyűjtőmunkára ösztönöznie. Először az 1903–1904. tanévre kiírt pályatételek között szerepelt ilyen buzdítás: „30 kor. jutalomban részesül az, aki valamely falu népköltési termékeit lehetőleg teljesen összegyűjti. Kívánatos a gyűjtemény műfaji elrendezése, s előnyben részesül az, aki az énekelt szövegek dallamait is lejegyzí. A pályázat nyílt. A pályázni kívánókat bővebb felvilágosítással és útbaigazítással ellátja Seprődi János tanár.”⁶

A felhívásnak volt foganatja. Néhány felsőbb osztályos tanuló elismerésre méltó módon tett eleget a követelményeknek. Az első pályanyertes Bogdán János, érettségi előtt álló diák volt, aki 1906-ban a kalotaszegi Magyargyerómonostoron – szülőfalujában – lejegyzett dalokból összeállított *Népköltési gyűjteményével* érdemelte ki a díjat. Ezt a tényt az 1905–1906-os iskolai évről szóló értesítő a pályázatok eredményét ismertető fejezetben adta tudtul: „Beérkezett 1 pályamunka, szerzője Bogdán János VIII. o. tanuló. Seprődi János tanár ajándékából 30 kor. jutalomban részesült.”⁷

Bogdán János 1885. január 15-én született. A középiskola elvégzése után tanulmányait a Kolozsvári Református Teológián folytatta, majd élete végéig

⁴ Seprődi János: *Két újabb népköltési gyűjtemény*. Különnyomat az Erdélyi Múzeumból. XXIII(1906). 155.

⁵ Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. Budapest 1937. 7.

⁶ *A Kolozsvári Ev. Ref. Collegium Értesítője az 1902–1903. évről*. Szerkesztette Török István dr. Kolozsvár 1903. 123.

⁷ *A Kolozsvári Ev. Ref. Collegium Értesítője az 1905/6 tanévről*. Kiadja az elöljáróság. Kolozsvár 1906. 98.

lelkipásztorként tevékenykedett. Első állomáshelyén, az Udvarhely megyei Alsósófalván mint segédlelkész szolgált, azután pedig rövid ideig a Kolozs megyei Kide papja volt. 1916 és 1925 között a szilágysági Nagydobán, 1925-től 1956. november 14-én bekövetkezett haláláig a szülőfalujától nem messze fekvő Gyeróvásárhelyen volt lelkipásztor. Itt temették el.

A zene iránti vonzalma korán megmutatkozott. Önképzéssel fiatalon megtanult hegedülni, és (leánya, özv. Gáll Károlyné Bogdán Magda visszaemlékezése szerint) hangszerét lelkész korában is gyakran, nagy kedvvel vette a kezébe. Népdalgyűjtésre kétségkívül a kollégiumi pályázathirdetés, valamint föltehetően Sepródi János személyes biztatása készítette. (Nincs tudomásom róla, hogy később, valamelyik szolgálati helyén még foglalkoztatta volna a népzene.)

A bíráló bizottsághoz 1906. június 15-én, 441-es iktatószámmal benyújtott kézirát 58 dalt, 2 temetési éneket és 2 lakodalmi köszöntő szöveget foglalt magában. A gyűjtő bevezetésül rövidre fogott tájékoztatást adott a helységről és a környékről, továbbá a lakosság életkörülményeiről és az énekléshez való viszonyulásáról. Figyelmet érdemelnek ez utóbbi vonatkozásban a magyar-gyerómonostori embert jellemző zárómondatok: „Igen nagy hajlama van a zenére, mint általában az egész kalotaszegi népnek, s a leány-népség ajkáról a híres kalotaszegi varrottas készítése közben sorra csendül fel a sok szép nóta, melyekben aránylag kevés a szomorú. Sok dalt tanulnak az Alföldön az aratók, és az otthon maradottak úgyszólván lesik az »új nótákat«, melyeket azok onnan hozni szoktak.”⁸

Bogdán János fölismerhetően Sepródi János útmutatása szerint járt el, amikor a dalokat műfajuk szerint csoportosította. Ezeknek a zöme az első fejezetben kapott helyet, melynek címe: „Szerelmi, enyelgő és bús dalok (vegyesen)”. A tartalomnak mindenesetre a címhez alighanem óvatosságból hozzátoldott „vegyesen” szó felel meg igazán, hisz ebben a részben voltaképpen 34 szerelmi dal, 2 balladaszerű dal, 2 tréfás dal és 1-1 betyárdal, bujdosóének, csúfoló, keserves, mulatónóta, panaszdal, illetőleg vándordal található. A „Katonadalok” címmel ellátott második fejezet műfajilag egyöntetű. Az ide helyezett 13 dal közül csupán a legutolsó nem illik a csoportba, minthogy szerelmi dal. E tévedést azonban már a szerző is észrevette, és a lap alján megjegyezte: „Ez vétségből soroztatott ide.” A 2 temetési ének és a 2 lakodalmi köszöntő (pontosabban egy „menyasszonyi beköszöntő” és egy „pohárköszöntő a menyasszonyért”) műfaji különválasztásának helyességéhez nem fér kétség.

Habár a 20. század első évtizedében csak fokozatosan vált általánosan kötelező érvényű szabállyá, Bogdán János – nyilvánvalóan tanára figyelmeztetésére – mindegyik dal, illetve szöveg esetében megnevezte adatközlőjét. A gyűjteményében szereplő alkotásokat 18 énekes előadása nyomán jegyezte le, akik közül 11 férfi, 7 pedig nő volt. Jóllehet életkorukat nem tüntette föl, ezek

⁸ Bogdán János: *Népköltési gyűjtemény*. Jelen kötetben: 12. l.

valószínűleg – legalábbis többségükben – fiatalok voltak. Erre enged következtetni például a „menyasszonyi beköszöntő” leírásához fűzött magyarázat: „Menyegzőjén hallottam Bogdán Erzsébettől.” Ugyanettől a kb. 20. évében járó lánytól (vagy már fiatalasszonytól, talán rokonától?) még 5 dalt gyűjtött. Az a körülmény pedig, hogy az énekesek között kevesebb nő volt, mint férfi, némiképpen érthetővé teszi azt, hogy miért nem sikerült találnia igazi balladát abban a községben, amelyben a mintegy fél évszázaddal később végzett folklórkutatások legmeglepőbb eredménye éppen a viszonylag sok értékes népdallada feltárása volt.⁹ Persze Bogdán János középiskolás tanuló korában nem rendelkezhetett olyan néprajzi képzettséggel és kutatói tapasztalattal, hogy bizonyos műfajok iránt fokozott alaposággal érdeklődhetett volna. Azokat a dalokat gyűjtötte össze, amelyek akkoriban főként az ifjúság körében a legkedveltebbek voltak, amelyeket a leggyakrabban lehetett hallani. Éppen ezért a gyűjtemény a magyargyerómonostoriak tudatának felszínén levő dalismeret kis tükréként értékelhető.

Mit mutat ez a tükör zenei szempontból? A szigorú értelemben vett népdalok száma 23. Ezek közül 13 új stílusú, 9 régi stílusú – mégpedig 5 régi hétfokú, 3 ötfokú ereszkedő és 1 ötfokú kvintváltó –, 1 dallam régi műzenéből származó népi változatnak tekinthető. 18 dallam, vagyis az anyagnak csaknem egyharmada a népies dalok kategóriájába tartozik. Mennyiség szerint a harmadik csoportot a népdalok és a műdalok közötti átmeneti rétegbe sorolható 17 dallam alkotja. Végül a 2 temetési ének az egyházi zene területéről való.

Az új divatú dalok jelentékeny arányának magyarázata kétségtelenül az alföldi helységekkel fenntartott létfontosságú gazdasági kapcsolatokban rejlik, amiként erre a körülményre a gyűjtemény bevezetőjének fentebb idézett részlete utalt. A műveltségi javak terjedését elősegítő, távolabbi vidékek lakosaival kialakult rendszeres érintkezések fontossága különösen akkor tűnik szembe, ha meggondoljuk, hogy – e kalotaszegi falu viszonyaival ellentétben – egyes elszigetelt helyzetű erdélyi tájakra az 1. világháború előtt még nem jutottak el az új stílusú dallamok.¹⁰

Itt említtem meg, hogy 1910 márciusában Bartók Béla látogatott Magyargyerómonostorra. Kutatása nyomán 23 magyar és 21 román népdal került elő. Magyar adalékainak stílusok szerinti tagolódása eltért a Bogdán János gyűjteményében megállapított arányoktól. Bartók 11 régi stílusú, 2 új stílusú, 9 ún. C osztályú és 1 szöveg nélküli dalt talált.¹¹

⁹ Lásd Olosz Katalin–Almási István: *Magyargyerómonostori népköltészet*. Bukarest 1969. 73–99., 281–305.

¹⁰ Vö. Almási István: *Bajka Sándor balladája*. Zenetudományi írások. Szerk. Szabó Csaba. Bukarest 1977. 106. Ua.: *Kocsis Lajos század eleji népzene gyűjtése*. Zenetudományi írások. Szerk. Benkő András. Bukarest 1980. 275.

¹¹ Rác Ilona–Szalay Olga: *Mutatók Bartók dallamrendjéhez*. Zenetudományi dolgozatok. Budapest 1981. 374.

Bogdán János vélhetően hegedűjét használta, amikor a dallamok lejegyzését végezte. Az egységes záróhang elvét még nem ismerhette, de az éneklés eredeti magasságához sem igazodott. Kottalapjain négyféle záróhang szerepel: d^1 , g^1 , a^1 és d^2 . Sem előadásmódot, sem tempót nem jelölt, kivéve egyetlen dallamot, melynek elején „rubato” jelzést használt. A temetési énekek 4/4-es és egy népdal 3/4-es ütemeitől eltekintve a dallamok elején 2/4-es vagy 4/8-os ütemjelzés látható. A ritmusértékeket többnyire diminuált alakban írta le. Gyakran mellőzte a sorvégi szünetjeleket. A hiányosságok ellenére a lejegyzések általában megbízhatóak. A gyűjtőnek volt gondja rá, hogy több versszakkal énekelt dallamok esetében az eltérő szótagszám miatt keletkezett ritmusmódosulásokra rámutasson.

Bogdán János pályamunkája a magyar népdalgyűjtés korai időszakának figyelmet érdemlő emléke. A kézirat Seprődi János hagyatékában őrződött meg. Anyagából 3 régi és 3 új stílusú népdal napvilágot látott a Néprajzi Látóhatár X(2001). évfolyamának 1–4. számában.¹² Most úgyszólván a teljes gyűjtemény jelenik meg. Mindössze az egyik balladaszerű dal közléséről látszott indokoltnak tapintatból lemondani, ugyanis a szövege némelyek érzékenységét alighanem sértené. Bogdán János műfaji rendjén lényegében nem változtattam. A katonadalok közé „vétségéből soroztatott” szerelmi dalt azonban áthelyeztem az első csoportba, a kihagyott alkotás helyére (amelyik a dallama szerint a népies dalok osztályába tartozott).

A dallamokat egyformán g^1 záróhangra transzponálva adom közre. A lejegyzésekben szereplő hangmagassági viszonyokat különben még akkor sem módosítottam, amikor egyik-másik közismert dal bizonyos fordulatai nagy valószínűséggel nem pontosan úgy szóltak, ahogy Bogdán János leírta. Hasonlóképpen a ritmus jelölésében is követtem az eredeti kottaképet. A metrikai alapegységeket azonban – amikor szükséges volt – a 20. században meghonosodott gyakorlat szerint augmentáltam, s ennek megfelelően az ütembeosztást kiigazítottam. Például a 4/8-os ütemeket – és több ízben a 2/4-eseket is – átalakítottam 4/4-esekké. Sok esetben helyesbítenem kellett a sorzáró ütemek ritmusát, pótolva az elmaradt sorvégi szünetjeleket is. Több, egymást követő nyolcad hangjegy esetében a kéziratban használt zászlókat gerendákkal cseréltem ki. A központozás hiányait és következetlenségeit szintén megszüntettem. A szerző dicséretére azonban hangsúlyozni szeretném azt a tényt, hogy a szöveg helyesírása – egy-két régies jellegzetesség természetes előfordulásától eltekintve – szinte kifogástalan volt.

ALMÁSI ISTVÁN

¹² Lásd Almási István: *Bogdán János népdalgyűjtése 1906-ban*. Néprajzi Látóhatár X(2001). 1–4. sz. 255–261.